

Alicja Wójcik

"Społeczeństwo siedleckie w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne",
red. J. R. Szaflik, Warszawa 1981 :
[recenzja]

Rocznik Lubelski 25-26, 221-224

1983-1984

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Spółeczeństwo siedleckie w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne. Praca zbiorowa pod redakcją J. R. Szaflika, Warszawa 1981, ss. 358

Spółeczne zainteresowanie przeszłością poszczególnych regionów, miast, osad jest ciągle znacznie szersze niż zakres tematyki prac badawczych pogłębiających znajomość tych dziejów. Z uznaniem należy więc powitać publikację *Spółeczeństwo siedleckie w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne* powstałą pod auspicjami Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych, a poświęconą przeszłości ziem Podlasia. Autor wstępu do wymienionej pracy napisał: „badania regionalne i ich upowszechnianie sprzyjają wyrabianiu kultury historycznej wśród społeczeństwa, zwłaszcza wśród młodego pokolenia”¹. Podkreślił też ich znaczenie w kształtowaniu patriotyzmu i miłości do ojczyzny, szerzeniu postępowych i chlubnych tradycji.

Założenia te stały się myślą przewodnią pracy podjętej przez grupę historyków, której celem było przedstawienie niektórych aspektów problematyki ruchu narodowowyzwoleńczego i społecznego na Podlasiu od przelomu XIX i XX w. do powstania Polski Ludowej. W przedsięwzięciu tym wzięli udział historycy instytutów historii Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wojskowego Instytutu Historycznego, Zakładu Historii Ruchu Ludowego, Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych oraz przedstawiciele badaczy regionalistów skupionych wokół Towarzystwa Miłośników Podlasia. Problematyka omawianej książki była przedstawiona i dyskutowana na sesji naukowej 3—4 czerwca 1978 r. w Miętnej k. Garwolina, zorganizowanej przez Instytut Historyczny UW, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Siedlcach i Towarzystwo Miłośników Podlasia. Dorobek naukowy sesji — artykuły, studia i rozprawy — opracowany pod naukową redakcją J. R. Szaflika, został opublikowany przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Tematyka książki oscyluje wokół najważniejszych kwestii walk narodowowyzwoleńczych na Podlasiu. W dotychczasowej literaturze nie znalazła ona głębszego odzwierciedlenia. Na pewnym stopniu sięgają do tych spraw monografie Siedlec² i Łukowa³ oraz opracowania z dziejów ruchów politycznych w tym regionie⁴. Nie wyczerpują one bogatej problematyki przeszłości Podlasia. Należy zaznaczyć, że podejmowane były lokalne inicjatywy ożywienia badań regionalnych. Powstałe w 1968 r. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Międzyrzeczu Podl. inspirowało wydanie kilku tomów „Rocznika Międzyrzeckiego”. Publikacjom miłośników Podlasia mają służyć łamy periodyka „Siedlce”, wydawanego staraniem Towarzystwa Miłośników Podlasia i Stacji Naukowej Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych w Siedlcach⁵. W rezultacie tych starań powstało kilkanaście artykułów i przyczynków

¹ J. R. Szaflik, *Przedmowa*, W: *Spółeczeństwo siedleckie w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne*, Pod red. J. R. Szaflika, Warszawa 1981, s. 6.

² A. Winter, *Dzieje Siedlec, 1440—1918*, Warszawa 1969.

³ R. Orłowski, J. R. Szaflik, *Dzieje miasta Łukowa*, Lublin 1962.

⁴ S. Lewandowska, *Ruch oporu na Podlasiu 1939—1944*, Warszawa 1976; *Odgłosy Rewolucji Październikowej na Mazowszu i Podlasiu*, Pod red. J. Antoniewicza, Warszawa 1970; *Okręg siedlecki 1942—1944, Z walk PPR, GL i AL*, Warszawa 1977; *Rewolucja 1905—1907 na Mazowszu i Podlasiu*, Pod red. J. Antoniewicza, Warszawa 1968; *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu, Materiały z sesji popularnonaukowej*, Pod red. A. Luczaka, Warszawa 1975; *Z przeszłości Ziemi Łukowskiej, Materiały sesji naukowej poświęconej przeszłości miasta Łukowa i Ziemi Łukowskiej, odbytej w dniu 24 września 1958 r.*, Pod red. R. Orłowskiego i J. R. Szaflika, Lublin 1959.

⁵ Dotychczas ukazały się trzy numery pod redakcją W. Anusiewicza i L. Grzechowika: w 1973, 1974 i 1975 r.

głównie o charakterze popularnonaukowym. Nie wypełniają one lukę w znajomości dziejów regionu Podlasia.

Problematyka omawianej książki w aspekcie terytorialnym odnosi się w zasadzie do ziem województwa siedleckiego utworzonego w wyniku reformy administracyjnej państwa w 1975 r. W przeszłości więzy historyczne łączyły te ziemie z obszarami, które obecnie leżą poza jego granicami administracyjnymi. Mając na uwadze wspólnotę losów historycznych, autorzy poszczególnych opracowań posługują się szerszymi pojęciami: Podlasie, region podlaski, ziemia siedlecka, Siedleckie⁶. Te dwa ostatnie wymagałyby bliższego sprecyzowania, zwłaszcza że występuje pewna dowolność w posługiwaniu się nimi. Na przykład w artykułach T. Krawczaka i U. Głowackiej-Maksymiuk, odnoszących się do okresu zaborów, pojęcie „Siedleckie” używane jest do oznaczenia różnych obszarów. T. Krawczak posługuje się nim zamiennie z pojęciem guberni siedleckiej (powiaty: siedlecki, łukowski, garwoliński, radzyński, konstantynowski, białski, włodawski, węgrowski, sokołowski). U. Głowacka-Maksymiuk oznacza nim część guberni siedleckiej — powiaty: siedlecki, sokołowski, węgrowski, łukowski, garwoliński, których obszary w większości wchodziły w skład obecnego województwa siedleckiego.

Spoleczeństwo siedleckie w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne zostało opracowane w oparciu o szeroką bazę źródłową i, co jest szczególnie cenne, wykorzystano materiały dotychczas nie badane. Autorzy sięgnęli do archiwaliów znajdujących się w zasobach Wojewódzkich Archiwów Państwowych w Siedlcach i Lublinie, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego, Centralnego Archiwum przy KC PZPR, Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Korzystali też szeroko ze wspomnień i relacji działaczy ruchu niepodległościowego i rewolucyjnego, zarówno już opublikowanych, jak i znajdujących się w zbiorach archiwalnych. W pracy znalazły odzwierciedlenie materiały prasowe, pochodzące głównie z czasopism regionalnych z okresu I wojny światowej i II Rzeczypospolitej: „Pamiętnik Łukowski”, „Gazeta Łukowska”, „Podlasie”, „Gazeta Podlaska”, „Gazeta Siedlecka”, „Życie Podlasia”.

Korzystanie z tych zbiorów, często rozproszonych i zachowanych w stanie szątkowym, wymagało wiele trudu. Pozwoliło jednakże autorom pokazać wiele interesujących zjawisk i procesów i wzbogacić wiedzę o przeszłości ziem Podlasia.

Większość zamieszczonych w książce opracowań omawia kwestie polityczne łączące się z walką rewolucyjną i narodowyzwolenczą. Dla głębszego ukazania warunków tej walki zaprezentowano kilka rozpraw odnoszących się do stosunków społeczno-ekonomicznych w tym okresie. Rozpoczyna je artykuł J. Patoleta *Stosunki społeczno-gospodarcze w powiecie siedleckim na przełomie XIX i XX w.* Temat ten autor przedstawił na tle układu gospodarczego guberni siedleckiej i udokumentował licznymi (14) tabelami i zestawieniami. Wartość części z nich obniża brak przeliczeń na wskaźniki i procenty.

Pogłębienie problematyki ekonomicznej w tym okresie przynosi praca R. Chomać-Klimek *Przemysł spożywczy w guberni siedleckiej w drugiej połowie XIX w. i na początku XX w.* Autorka starała się w sposób przekonujący pokazać rolę podstawowej gałęzi przemysłu w guberni siedleckiej, jaką stanowiła wytwórczość spożywcza. Nie podjęła jednakże próby pokazania tych zjawisk na szerszym tle i porównania z obszarami o podobnej strukturze gospodarczej.

Kolejna praca, R. Turkowskiego *Sytuacja gospodarcza regionu siedleckiego w la-*

⁶ Pojęcie *Podlasie* nie używa się w sposób jednolity. Patrz np.: M. Biernacka, *Wście drobnoszlacheckie na Mazowszu i Podlasiu*, Wrocław 1966, s. 40–47; J. Świeży, *Strój podlaski*, Wrocław 1958, s. 3; A. Wawrzyńczyk, *Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV i XVI w.*, Wrocław 1951, s. 7–19.

tach 1914—1920, koncentruje się przede wszystkim na analizie skutków gospodarczych i społecznych działań wojennych i polityki okupantów na ziemiach b. guberni siedleckiej w czasie I wojny światowej. Autor przytoczył wiele liczb ukazujących straty materialne, demograficzne, nie stosując jednakże przeliczeń na wskaźniki, co byłoby szczególnie potrzebne przy zestawieniach porównujących dane z innych guberni Królestwa Polskiego.

Tematykę polityczną rozpoczyna artykuł J. R. Szaflika *Warunki i znaczenie odbudowy niepodległości Polski*, nakreślający ogólną charakterystykę czynników wpływających na wysiłki narodowowyzwoleńcze narodu polskiego, poczynwszy od powstania kościuszkowskiego aż po odrodzenie państwa w 1918 r. Interesujące są zwłaszcza refleksje dotyczące układu sił politycznych w społeczeństwie polskim na przełomie XIX i XX w.

Treść następnych prac odnosi się do wydarzeń politycznych i społecznych zachodzących w regionie podlaskim. U. Głowacka-Maksymiuk w artykule *Rewolucja 1905—1907 w Siedleckiem* przedstawiła przebieg walk rewolucyjnych i rolę, jaką w nich odegrały partie robotnicze i ludowe w tym okresie. Ograniczenie analizy tylko do obszaru wąsko pojętego Siedleckiego zubożyło obraz ruchu robotniczego i roli Siedlec jako ośrodka. Warto zaznaczyć, że np. Okręgowy Komitet Robotniczy w Siedlcach rozciągał swą działalność na Białą Podlasę (komitet powiatowy), Międzyrzec, Radzyń. Wspólne siły siedleckiej, białskiej i lubelskiej Organizacji Bojowej PPS dokonały kilku akcji zbrojnych, w tym jednej z najbardziej znanych: zamachu na płk. Obruczewa w grudniu 1906 r. w Krynkach⁷. Przebieg strajków politycznych i ekonomicznych w guberni siedleckiej w latach 1905—1906 wskazywał też na powiązania między poszczególnymi skupiskami proletariatu, zwłaszcza Siedlec, Łukowa, Białej, Międzyrzecza, Janowa, Elżbietowa, Węgrowa.

Do wydarzeń zachodzących po upadku rewolucji i okresu I wojny światowej sięga w artykule *Spoleczeństwo siedleckie w walce o niepodległość w latach 1914—1918* T. Krawczak. Autor omówił różne formy aktywności organizacji społecznych i politycznych, które przyczyniły się do kształtowania świadomości narodowej, rozbudzania patriotyzmu. Dużo miejsca poświęcił też działalności niepodległościowej, zwłaszcza Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) i jej roli w likwidacji władz okupacyjnych w listopadzie 1918 r. Wątek POW rozwinął Z. Gnat-Wieteska w szkicu *Polska Organizacja Wojskowa — Obwód I Garwolin*, opierając się na wielu relacjach członków tej organizacji.

Następne opracowania przedstawiają problemy polityczne okresu dwudziestolecia międzywojennego. Wiele miejsca zajmuje zwłaszcza działalność ruchu ludowego i komunistycznego. Organizację i formy pracy KPP na Podlasiu szczegółowo scharakteryzował Z. Kalenicki w artykule *Działalność KPP w Okręgu Siedleckim w latach 1918—1938*. Obraz byłby pełniejszy, gdyby autor zaprezentował KPP na tle innych ugrupowań robotniczych.

Ruch ludowy jest przedmiotem rozważań w dwu pracach. J. Sałkowski zajął się tematem: *Ruch ludowy w województwie siedleckim w latach 1918—1939*, ukazując rolę partii ludowych w życiu politycznym wsi siedleckiej, wzajemne kontakty między nimi i stosunek do najważniejszych problemów politycznych kraju. J. Jachymek w pracy *Strajki chłopskie w latach trzydziestych w Siedleckiem* przedstawił bogato udokumentowaną i szczegółową analizę wystąpień chłopskich. Uzupełnił ją interesującymi uwagami o stanowisku Stronnictwa Ludowego i innych ugrupowań politycznych wobec tej walki.

⁷ T. Ładyka, *Polska Partia Socjalistyczna (Fracja Rewolucyjna) w latach 1906—1914*, Warszawa 1972, s. 112, 122.

Spośród pozostałych prac omawiających ten okres: T. Krawczaka *Postawa społeczeństwa siedleckiego w pierwszych latach niepodległego państwa*, F. Gryciuka *Wrzenie rewolucyjne w Łukowskim*, A. Wintera *Siedlce w okresie II Rzeczypospolitej*, J. Izdebskiego *Rola garnizonu siedleckiego w życiu miasta (1918—1939)* — zajmująca jest ta ostatnia. Autor pokazał w różnych płaszczyznach skutki obecności w mieście dużego garnizonu wojskowego.

W problematykę lat II wojny wprowadza artykuł H. Piskunowicza: *Siedlce w okresie okupacji hitlerowskiej w latach 1939—1944*. Wątek zmagania z okupantem lewicy społecznej rozwinął E. Olszewski w pracy *Z działalności Polskiej Partii Robotniczej w Siedleckim (1942—1944)*. Aktywność społeczną i polityczną konspiracyjnego ruchu ludowego przedstawił J. Gmitruk w szkicu *Konspiracyjny ruch ludowy w Siedleckim 1939—1944*. Kolejne opracowanie: D. Rychlik *Powstanie władzy ludowej i walka o jej utrwalenie na terenie województwa siedleckiego (1944—1948)* omawia powstanie organów władzy państwowej na wyzwolonych terenach, walkę ze zbrojnym podziemiem oraz odbudowę życia społecznego i gospodarczego w warunkach olbrzymich zniszczeń i strat ludzkich i materialnych. W odniesieniu do Siedlec problemy te scharakteryzował F. Gryciuk: *Siedlce w okresie kształtowania się władzy ludowej (1944—1947)*. Do kwestii ekonomiczno-społecznych tego okresu odnosi się praca T. Szczechury *Reforma rolna w powiecie węgrowskim w latach 1944—1945*, pokazująca na przykładzie jednego powiatu skutki jednej z podstawowych reform władzy ludowej. Książkę zamyka artykuł R. Turkowskiego *Związek Samopomocy Chłopskiej na Podlasiu w latach 1944—1949*.

Całość publikacji daje bogaty, choć nie całościowy obraz zmagania społeczeństwa Podlasia na drodze do samodzielnego państwa i sprawiedliwego ustroju społecznego. Dobór treści poszczególnych opracowań pozwala czytelnikowi zapoznać się z najważniejszymi problemami tego okresu. Pewną lukę stanowi całkowite pominięcie roli politycznej stosunków narodowościowych, mających szczególne znaczenie na terenach Podlasia.

Książka posiada niewątpliwe walory poznawcze. Korzystanie z niej utrudnia brak skorowidzów osób i miejscowości. Na uwagę zasługuje ładna szata graficzna.

Alicja Wójcik